

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST
PREDDIPLOMSKI STUDIJ

Anita Šagolj

Balkanski ratovi (1912.-1913.)

Završni rad

Mentor: doc.dr.sc. Zlatko Đukić

Osijek, 2017.

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST
PREDDIPLOMSKI STUDIJ

Anita Šagolj

Balkanski ratovi (1912.-1913.)

Završni rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska ranovjekovna povijest

Mentor: doc.dr.sc. Zlatko Đukić

Osijek, 2017.

SADRŽAJ:

1.	UVOD	1
2.	SANSTEFANSKI MIR I BERLINSKI KONGRES	2
3.	STANJE NA BALKANU PRIJE POČETKA SUKOBA	5
3.1.	SRBIJA	5
3.2.	RUMUNJSKA	7
3.3.	BUGARSKA	7
3.4.	GRČKA	9
3.5.	MAKEDONIJA	10
4.	PRVI BALKANSKI RAT	10
4.1.	LONDONSKA MIROVNA KONFERENCIJA	12
5.	DRUGI BALKANSKI RAT	14
5.1.	UZROK I POČETAK RATA	14
5.2.	TIJEK RATA	15
5.3.	MIROVNA KONFERENCIJA U BUKUREŠTU	16
5.4.	POSLEDICE RATA	18
6.	POSLEDICA BALKANSKIH RATOVA U HRVATSKOJ	19
7.	ZAKLJUČAK	21
8.	POPIS LITERATURE:	22
9.	POPIS PRILOGA	23

SAŽETAK:

Prava uvertira u sukob svjetskih razmjera odigrala se na uvijek nemirnom europskom jugoistoku 1912.-1913., tijekom Prvog i Drugog balkanskog rata. Gospodarski napredak što ga je kapitalizam potkraj 19. stoljeća ostvario u Europi počeo se osjećati i u zemljama Jugoistočne Europe. Istina, s velikim zakašnjenjem, ali je stoga za posljedicu imao jačanje nacionalno svjesnog građanskog sloja, koji je brzo shvatio političke tenzije razvijene Europe. Sve su se kršćanske države Balkana u svojim ekspanzionističkim planovima bavile problemom zauzeća osmanskih područja u Europi. Dva su glavna razloga vidljiva u tim planovima. Svako teritorijalno širenje potaknulo bi njihovo gospodarstvo, dok bi kršćansko stanovništvo bilo oslobođeno turske vlasti. U prvom dijelu rada prikazano je stanje balkanskih zemalja krajem 19. i početkom 20. stoljeća, dok je u drugom prikazan tijek oba balkanska rata te konferencije koje su im slijedile. Na samom kraju rada pozabavit ćemo se posljedicama ratova, te stanjem balkanskih zemalja pred početak Prvog svjetskog rata.

Ključne riječi: kapitalizam, Balkanski ratovi (1912.-1913.), ekspanzionizam, konferencije, Prvi svjetski rat

1. UVOD

Krajem 19. stoljeća više od 85 posto stanovništva jugoistočne Europe se bavilo poljodjelstvom i stočarstvom. Industrija je bila slabo razvijena ili je uopće nije bilo dok se trgovina razvijala i doživljavala novi preporod, isključivo zahvaljujući razvitku stočarstva i poljodjelstva. Gradile su se prometnice koje su povezivale do tada potpuno pasivne krajeve. Uglavnom su to bile ceste do rudnika i pilana. Polako se ubrzavao proces urbanizacije, te su gradovi preuzimali vodeću ulogu u gospodarskom, kulturnom i političkom životu zemalja.¹ Sve je potvrđivalo pripreme za industrijsku revoluciju koja, kao u pravilu, ide pod ruku s ekspanzionističkim planovima i zaokruživanjem unutarnjih tržišta. Sve su se kršćanske države Balkana u svojim ekspanzionističkim planovima bavile problemom zauzeća osmanskih područja u Europi. Jedan od razloga je i strah od ekspanzije Austro-Ugarske koja bi mogla zatražiti europski mandat za okupaciju Makedonije, kao što je to već učinila s Bosnom. Gotovo neprekidni unutarnji nemiri u zemljama jugoistočne Europe i stalno rastuće rivalstvo velikih sila oko natjecanja, na cijelom su tom prostoru tijekom 19. st. povećali osjećaj nesigurnosti i napetosti. Sukobi u albanskim područjima balkanskih država samo su povećali strah od zajedničke intervencije velikih sila, što bi ionako samo pogoršalo ionako složenu situaciju. Godina 1903. je najavila buran ulazak ovih zemalja u 20. stoljeće. Te će se prijelomne godine dogoditi protuturski, Ilindenski ustanak Makedonaca i njihov pokušaj stvaranja nacionalne države, atentat na srpskog kralja Aleksandra Obrenovića te državni udar u kojemu će srpsko prijestolje bit predano Karađorđevićima, dok će u Hrvatskoj pasti dvadesetogodišnja strahovlada Khuena – Hédervárya. Uvertira u Prvi svjetski rat dogodila se upravo tu u uvijek nemirnom području. Srbija, Crna Gora, Bugarska i Grčka, koje je zahvatio proces industrijalizacije i razvitka kapitalističkog gospodarstva, također su imale svoje ekspanzionističke zahtjeve koje je bilo moguće ostvariti samo protjerivanjem Osmanskog Carstva s tih prostora.

¹ D. Dukovski, *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. st.*, Zagreb, 2005. str 274.

2. SANSTEFANSKI MIR I BERLINSKI KONGRES

Rusko-turski rat 1877-1878 bio je jedan u nizu Rusko-turskih ratova. Korijeni ovoga rata bili su u nacionalnom buđenju balkanskih naroda, te nastojanje Rusije da nadoknadi teritorije izgubljene u Krimskom ratu.

Loša žetva u Andoliji 1873., koju su pratile oštra zima i poplave, povećala je financijski pritisak na europske dijelove Carstva. Hercegovina je 1874. imala katastrofalno lošu žetvu dok su poreznici nasilno počeli utjerivati harač. Stoga su se seljaci odmetnuli u šumu odupirući se novim nametima. Ustanak se vrlo brzo širio iako nije imao središnju političku i vojnu organizaciju. U prva dva mjeseca seljaci su na svim poljima uspjeli pobijediti tursku vojsku. Do kraja 1875. ustanak se proširio Bosnom, posebice uz granicu s Austro- Ugarskom. Iako je pobuna nastala bez utjecaja Srbije ili Crne Gore, ona je za njih bila potpuno otvorena, što će od početka ustanka iskoristiti za svoje ciljeve.²

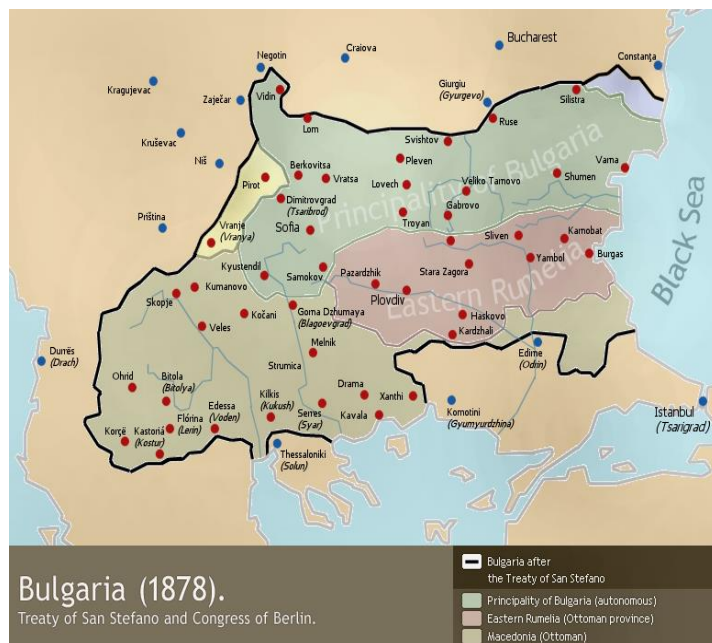
Bugari su također bili spremni za ustanak koji je propao u rujnu 1875., prije nego je i počeo. Ustanak je potom ponovno pripremljen, da bi izbio u travnju 1876. No on se pretvorio u još jednu katastrofu. Bugari nisu nikako uspijevali mobilizirati seljačke mase, tako da su se vođe ustanaka morali ograničiti samo na nekoliko planinskih mjesta. Glavninu ustaničke vojske činili su učitelji, svećenici, studenti i obrtnici. Jedan dio seljaštva ne samo da nije htio sudjelovati u ustanku, nego je podupirao osmansku vlast. Turci su bili odlučni da na tome osjetljivom području brzo uguše ustanak. Regularna turska vojska bila je stacionirana u Bosni, pa su Turci u Bugarskoj mobilizirali bošibozuke, neredovne postrojbe sastavljene od domaćeg muslimanskog stanovništva, Turaka Čerkeza i pomaka. Čerkezi su se upustili u osvetu prema kršćanskom seljaštvu. Brojna sela su spaljena i opustošena, dok je približno 30000 ljudi pobijeno. Za nekoliko tjedana ustanak je ugušen. Zločini u Bugarskoj nisu uvećali samosvijest seljaštva, ali su izazvali međunarodu reakciju. Do sada gotovo nepoznata, Bugarska je postala poznata svima u Europi, posebice liberalnim političarima Zapada.³

U proljeće 1876. obnovljene su borbe u Bosni i Hercegovini. Javnost u Srbiji i Crnoj Gori zahtijevala je otvorenu oružanu intervenciju, ali se sve ipak svelo na slanje pomoći ustanicima. U lipnju 1876. Srbija i Crna Gora su otvoreno zaratile protiv Osmanskog Carstva, poslavši u Bosnu i Hercegovinu svoje postrojbe. Službena je propaganda naglašavala južnoslavenski značaj

² D. Dukovski, Isto, str. 190.

³ D. Dukovski, Isto, str. 191.- 192.

rata, a ne vjerski ili socijalni, pokušavajući tako pridobiti muslimane.⁴ Ruska je javnost također tražila intervenciju kad se rat prenio na Srbiju. Kako su operacije tekle nepovoljno za Srbiju, ona je uz posredovanje Rusije sklopila sa Turcima mir, a Crna Gora primirje. Budući da je Turska raznim makinacijama nastojala izbjeći provođenje reformi kojima bi se popravio položaj kršćanskog stanovništva, carska Rusija je to iskoristila kao opravdanje za objavu rata. Uskoro su s Turskom zaratile i Srbija i Rumunjska, a Crna Gora prekinula je primirje. Padom Plenave, pali su u siječnju 1878. Sofija i Jedrenje. Istambul je bio ugrožen, pa su Turci zatražili primirje. Rusija se požurila nametnuti svoje mirovne uvjete kako bi europske sile stavila pred gotov čin. U San Stefanu na periferiji Istabula potpisan je 3. ožujka 1878. preliminarni ugovor kojim je trebalo da Turska izgubi veći dio teritorija koji se na Balkanu nalazio pod njezinom vlašću. Bilo je predviđeno da Rumunjska, Srbija i Crna Gora dobiju nezavisnost i da se teritorijano prošire. Najznačajnije su se odredbe ipak odnosile na Bugarsku. Sanstefanski mirovni ugovor je stvorio autonomnu bugarsku kneževinu koja se prostirala od Dunava do Egejskog mora (bez Soluna) i od crnomorske obale do albanskih planina, uključujući Skopje i dolinu Vardara. Bilo je to i više od najoptimističnijih predviđanja bugarskih nacionalista. Sve je to uznemirilo europske diplomatske krugove. Kasnije će ova Velika Bugarska, i kad je više nije bilo, a u koju je uključena i cijela Makedonija biti san bugarskih nacionalista.⁵

Slika 1. Bugarski teritorij nakon mira u San Stefanu

⁴ D. Dukovski, Isto, str. 192.

⁵ D. Dukovski, Isto, str. 193.

Rumunjska, Srbija i Crna Gora koje nisu bile na pregovorima nisu bile oduševljene takvim ishodom, dok su Grci organizirali i ustanke. U Europi je prevladavao stav da je Velika Bugarska stvorena kao protektorat Rusije, koja bi na taj način stekla nadzor nad morskim prolazima Dardanelima i Bosporom, ali i nad Istambulom.⁶

U San Stefanu prekršene su i odredbe Pariškog ugovora iz 1856. kojim je bilo uvedeno pravilo konsenzusa u određivanju granica Turskog Carstva. Pod posredstvom britanske i austrijske diplomacije Rusi pristaju na organizaciju novog europskog kongresa. Do lipnja 1878. austrijsko-ruski i englesko-ruski sporazumi pripremili su teren za kongres u Berlinu. Berlinski ugovor je potpisan 13. srpnja 1878. godine. Njime je potvrđeno uspostavljanje autonomne i vazalne Kneževine Bugarske ali u mnogo manjem opsegu-između Dunava i planine Balkan. Njome je vladao izborni knez kojega su predlagale velike sile. Turci su ga samo trebali potvrditi nakon bugarskog prihvaćanja. Jedan dio bivše Velike Bugarske pretvoren je u provinciju Istočnu Rumeliju. Njome je upravljao generalni guverner iz redova kršćana na pet godina.⁷ Obje su državne tvorevine bile ovisne o europskim silama, s malom prednosti Rusije. Berlinskim mirom je ratificirana neovisnost Srbije, Crne Gore i Rumunjske. Makedonija je ostala pod Osmanskim Carstvom, odnosno pod izdravnom upravom Istambula, uz obećane administrativnih reformi. Bosna i Hercegovina, iako je i dalje formalno pod Osmanskim Carstvom, povjerena je Austro-Ugarskoj, koja ju je imala pravo povremeno okupirati kako bi ju modernizirala. Berlinskim sporazumom su mnogi bili nezadovoljni. Rusija nije očekivala toliko zakidanje Sanstefanskog sporazuma, Austro-Ugarska nije očekivala toliko nevolja s okupacijom Bosne i Hercegovine, a ostale su balkanske nacionalne države bile potpuno razočarane ruskom diplomatskom nesposobnošću. Prepuštanje Bosne i Hercegovine austrougarskoj upravi izazvalo je nove napetosti u ovim prostorima. Bio je to kraj iluzije kako će svi Srbi biti sjedinjeni u proširenoj neovisnoj Srbiji. Srbija je tako morala svoju pozornost usmjeriti prema jugu, prema Makedoniji, koju je smatrala svojom. Istočna Rumelija se neće smiriti dok se ne ponište ograničenja koja su je odvajala od Bugarske, dok Bugari neće zaboraviti sanstefansku Bugarsku u kojoj se nalazila cijela Makedonija.⁸

⁶ D. Dukovski, Isto, str. 193.

⁷ D. Dukovski, Isto, str. 193.-194.

⁸ *Povijest, 16. knjiga, Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.- 1936.)*, Zagreb, 2008. str. 25.- 27.

3. STANJE NA BALKANU PRIJE POČETKA SUKOBA

Na balkanskim, uvijek društveno i politički živim područjima proces nastanka i sazrijevanja nacija, a time i nastanak nacionalnih država, je obilježen velikim etničkim pokretima drugorazrednog i kulturno-vjerskog nekompatibilnog stanovništva. Ovi pokreti, koji nisu bili ništa drugo nego etničko čišćenje, dio su većeg procesa podvajanja naroda. Ti su se procesi pojavili, a i u buduću će se javljati, uvijek sa slomom multietničkih država. Naravno, iseljavanje nije potaknuto isključivo političkim, nego djelomice i gospodarskim razlozima. A kako su se, ustvari ovi procesi odvijali na nekadašnjem velikom prostoru europskog dijela Osmanskog Carstva od Berlinskog kongresa pa do Prvog svjetskog rata.

Model je univerzalan i ni do današnjih se dana nije bitno promijenio. Kao što su se kršćani selili na autonomna područja iz onih koja su i dalje ostala pod turskom vlasti, tako su se muslimani iseljavali s područja koja su potpala pod vlast kršćanskih naroda (Srba, Rumunja, Bugara, Grka). Muslimani su od 1878. bili prisiljeni iseljavati iz Bugarske, Istočne Rumelije, dijelova područja koji su ustupljeni Srbiji i Crnoj Gori. Iseljavali su se iz dijelova Dobrudže koji su postali rumunjski. Napuštali su nakon 1881. i Tesaliju koja je pripala Grcima, ili Kretu koja je 1897. dobila autonomiju.⁹ Balkanske su se države morale suočiti s teškoćama uključivanja novih područja u državni korpus nakon ratova. Problem je bio veći što su ta područja bila dulje pod osmanskom vlasti ili su se u njima, iz drugih razloga, razvijale regionalne razlike. Osim jakog utjecaja sela i tradicije krajem 19. stoljeća i nerazvijeni bankarsko- novčani sustav usporavao je razvoj i modernizaciju.¹⁰

3.1. SRBIJA

Porazi srpske i crnogorske vojske, gubitak ruske potpore i, naposljetku, nastanak sanstefanske Bugarske otrijeznili su srpske političare i javnost. Srbija više nije bila predvodnica među balkanskim Slavenima. Zajedno s Bosnom i Hercegovinom, međunarodnim je ugovorima stavljena u zonu interesa i zaštite Habsburške Monarhije.¹¹ Srbija prestaje biti osmanskim

⁹ D. Dukovski, Isto, str. 231.

¹⁰ D. Dukovski, Isto, str. 232.-235.

¹¹ D. Dukovski, Isto, str. 244.

vazalom , te postaje habsburški, a nova srpska vlada odobrila je trgovinski sporazum s Austro-Ugarskom koji je Srbiju učinio njezinom agrarnom ovisnikom. Zauzvrat što se politički vezao uz dvojnu monarhiju, srpski je knez Milan IV Obrenović dobio carsku potporu za uzdignuće kneževine u kraljevinu što je 1882., prema uzoru na rumunjsko proglašenje 1881., i učinio. Time je Srbija još više bila podređena Beču. 1885. godine Bugarska je proglasila aneksiju Istočne Rumelije, a kralj Milan je smatrao da je time prekršen Berlinski ugovor i značajno promijenjena ravnoteža snaga na Balkanu. Plašeći se da će Bugarska uzeti Makedoniju pa čak i zaratiti sa Srbijom, Milan se odlučio za preventivni rat protiv Bugarske, a nemotivirana srpska vojska koja nije shvatila zašto ratuje protiv braće i saveznika u ostvarivanju zajedničkog plana oslobođenja Balkana, bila je pobijedena.¹² Godine 1889. kralj Milan je abdicirao, a naslijedio ga je trinaestogodišnji Aleksandar I. kojega je do punoljetnosti nadziralo namjesništvo. Koliko se god Srbija tijekom 80-tih godina 19. stoljeća trudila gospodarski uzdići iz ovisnosti o Austro-Ugarskoj to se nije dogodilo. Borba za ekonomsku samostalnost nije bila laka, posebice nakon dolaska na vlast Aleksandra Obrenovića koji se za gospodarstvo, kao samodržac, uopće nije brinuo.¹³ 1906. godine Austro-Ugarska je započela sa Srbijom carinski rat poznat i kao rat svinja. Srbija je iz tog sukoba izašla oslobođena ovisnosti o dvojnoj monarhiji, te je rat završio 1911. tako što je Srbija Austro-Ugarskoj uspjela nametnuti sve svoje uvjete. Proces industrijalizacije je u Srbiji tekao polako i postupno. Toplovnica u Kragujevcu je bila najveća tvornica u Srbiji sve do 1900., a srpsku je industriju činilo i nekoliko pivovara, mlinova i pilana. Režim Aleksandra Obrenovića je bio do 1903. potpuno izoliran kako u samoj Srbiji, tako i u inozemstvu. Srpski su oficiri bili posebno nezadovoljni kraljevskim parom, te su ih početkom lipnja 1903. ubili, a na prijestolje je zasjeo Petar Karađorđević sin kneza Aleksandra. Aneksijska Bosna 1908/09. u Srbiji je shvaćena kao prijetnja njihovim nacionalnim interesima, a zamisli o jugoslavenskom jedinstvu su ponovno oživjele početkom 20. stoljeća. Demokratska je vlast u Srbiji bila svim snagama za tu ideju.¹⁴

¹² D. Dukovski, Isto, str. 255.

¹³ D. Dukovski, Isto, str. 247.

¹⁴ D. Dukovski, Isto, str. 248.-249.

3.2. RUMUNJSKA

Nakon stjecanja neovisnosti, Rumunjska je 1881. proglašena kraljevinom. Pojavili su se i simboli formalne neovisnosti o Osmanskom Carstvu. Velike su probleme izazvali gubitak etnički rumunjske Bersabije i dobitak etnički nerumunjske Dobrudže. Pod liberalnom vladom Iona Brătianua Rumunjska je postala neovisna kraljevina s osuvremenjenim zakonodavstvom. Cijelo desetljeće od stjecanja neovisnosti liberali su dominirali rumunjskom političkom scenom.¹⁵ Zapad je i Rumunjskoj, kao i drugim balkanskim državama bio uzor. Stvaranje nacije jednako je stvaranju nacionalne države kao i stvaranju nacionalne crkve. Rumunjska je pravoslavna crkva postala autokefalna 1885. i bila ugrađena u politiku kao bedem nacionalne svijesti, a bila je, kao i u Srbiji, pod nadzorom države. Iako su svi očekivali da će Austro-Ugarska postati Rumunjski neprijatelj broj jedan, to je ipak postala Rusija.¹⁶ Diplomatski cilj Rumunjske je cijelo vrijeme bila zaštita od Rusije. Stoga je nakon duge potrage za zaštitnikom, Obrambeni sporazum potpisan 1883. upravo sa Austro-Ugarskom, a protiv Rusije. Rumunjska je postala članom Trojnog saveza. U vanjskoj je politici Rumunjska imala veoma hladne odnose s Bugarskom zbog Dobrudže, Grčkom zbog nastojanja Rumunja da među Vlasima pobudi rumunjski nacionalni osjećaj, dok s Portom odnosi nisu ni postojali. Samo su sa Srbijom odnosi bili neprijateljski i to stoga što su se obje države nalazile u sličnoj političkoj situaciji. Rumunjski su seljaci bili najsiromašniji dio stanovništva, s najmanje prava za koja su se pokušali izboriti 1907. tokom velikog ustanka seljaštva. Tokom ustanka poginulo je približno 10000. ljudi i svi su u Rumunjskoj na taj događaj gledali kao na nacionalnu tragediju. Stoga je vlada nakon ustanka morala provesti nekoliko reformi koje su trebale poboljšati uvjete života na selu. Jonel Brătianu (stariji sin Iona Brătianua), koji je došao na mjesto premijera 1909. nastavio je sa reformama. Ulaskom Bugarske u Drugi balkanski rat završeno je sa reformama, te su one odgođene do njegova svršetka.¹⁷

3.3. BUGARSKA

Bugarska je zahvaljujući ruskoj pobjedi 1878. doista postala djelomično neovisna. Sanstefanska Velika Bugarska trajala je kratko, više kao ideja nego kao politička stvarnost. Berlinski kongres

¹⁵ D. Dukovski, Isto, str. 249.

¹⁶ D. Dukovski, Isto, str. 250.

¹⁷ D. Dukovski, Isto, str. 251.-252.

ju je sveo na tadašnje političke okvire. Ti okviri bili su realni u odnosu prema velikim silama, koje nisu htjele dopustiti rusku nazočnost na Mediteranu i Balkanu. Kneževina Bugarska i provincija Istočna Rumelija su još formalno bile dio Osmanskog Carstva. Iako ih je u početku podupirala Rusija, sve ostale balkanske zemlje su na njih gledale s većim ili manjim nepovjerenjem. Rusija je među malobrojnim bugarskim društvom i političkom elitom podgrijavała ideju o sanstefanskoj Bugarskoj koja bi obuhvatila cijelu Makedoniju.¹⁸ Pod upravom ruskog carskog komesara Aleksandra Dundukova-Korsakova (1878.-1879.) usvojen je Trnovski ustav. Trnovski ustav je bio djelo liberala i ruskih savjetnika. Bio je jedan od najnaprednijih ustava u Europi. Prema Ustavu Narodnu skupštinu činili su plaćeni zastupnici.¹⁹ Iako pod vazalstvom sultana, knez je i dalje predstavljao svoju zemlju u odnosima s inozemstvom. On je imenovao ministre i dijelio zakonodavnu vlast sa skupštinom. Pravoslavlje je postalo službenom državnom vjerom, iako ju vladar Bugarske nije bio obvezan prihvatiti. Najvažnije pitanje koje je mučilo Bugare bilo je nacionalno. 21. rujna 1884. godine proglašeno je ujedinjenje Istočne Rumelije i Bugarske. Centralni revolucionarni komitet izvršio je vojni udar 1885. u Plovdivu. Knez Aleksandar je dvojio da li da prizna ujedinjenje ili ne, sve dok ga Stefan Stambolov, liberalni prvak i predsjednik Narodne skupštine nije na to prisilio, pa je u Plovdivu potvrdio ujedinjenje. Narod je bio oduševljen, iako reakcije izvana nisu bile ohrabrujuće. Rusi su opozvali sve vojne dužnosnike iz Bugarske i Istočne Rumelije. Grčka i Srbija su protestirale zbog kršenja Berlinskog ugovora, dok se Srbija odlučila i na ratnu opciju. Bugari su porazili Srbe u bitki na Slivnici²⁰. Nakon ovih događaja Bugarskoj je među državama i narodima Balkana značajno porastao ugled. Ferdinand I iz dinastije Saschen- Couburg zasjeda na kneževsku stolicu 1887, a na mjesto novog predsjednika vlade Konstantin Stoilov koji je težio međunarodnom priznanju Bugarske. Tek nakon smrti ruskog cara Aleksandra III (1881.-1894.) nestala je i najveća prepreka. Car Nikola II (1894-1917.) nije imao razloga ne priznati Bugarsku. Najsporniji detalj međunarodnog priznanja bilo je pitanje vjere. Ferdinand je stoga 1895. morao javno priznati da će princ Boris prijeći na pravoslavlje. Iako je knez Ferdinand preuzeo upravu, stanje u državi je i dalje bilo iznimno teško. Poljoprivredno gospodarstvo bilo je nerazvijeno, baš kao i bankarski kreditni sustav. Bugarska se demografski širila, a gradovi su se razvijali ne zahvaljujući industrijalizaciji nego migraciji stanovništva sa sela. Kako bi zaustavili proces političkog slabljenja Bugarska se trebala sporazumjeti s Turcima i Srbima. Ti

¹⁸ I. Despot, *Bugarska borba za ujedinjenje 1878.-1886.*, Historijski zbornik br.2., 2010., str. 3.-5.

¹⁹ D. Dukovski, Isto, str. 253.

²⁰ D. Dukovski, Isto, str. 254.

dogovori koji su sklopljeni 1904. i 1905. nisu ni jednu stranu ni na što obvezivali. Makedonija je za Bugare 1911. i 1912. bila vanjsko i unutarnje političko pitanje.²¹

3.4. GRČKA

Osamdesetih godina 19. stoljeća grčkom je političkom scenom vladao Harilaos Trikupis (Trikupis)(1832.-1896) i njegovi pristaše koji su se žestoko opirali kraljevim reformama. Zastupali su politiku modernizacije, ali i politiku jačanja i centralizacije države. Njihov protivnik je bio političar, koji je govorio upravo ono što je puk htio čuti- Theodoros Delianis (1826.-1905.), koji je svoje političko djelovanje temeljio isključivo na Colettisovoj Velikoj ideji. Ova politika je bila opasna jer je izazivala sukobe i neugodnosti s velikim silama, ali je istodobno bila veoma zahvalna i omiljena u širim slojevima stanovništva. Berlinskim kongresom Grčkoj su ustupljena područja Tesalijske i Epirusa. Već zaboravljeno društvo s početka 19. stoljeća Heterie filiki obnavlja svoj rad, pod nazivom Društvo naroda (Etheria Ethniki). Cilj ovoga društva bilo je ujedinjenje grčkih naroda, te promicanje ideje Velike Grčke, a svoje organizacije osniva i u Grčkoj i inozemstvu. Heteria Ethniki je svu svoju energiju usmjerila na oslobađanje Krete. Kreta je 1896. jednostrano proglasila ujedinjenje s Grčkom što je kretske Grke navelo na ustanak. Porta je 1897. odgovorila objavom rata, te je samo strana intervencija spasila Grke od turske okupacije. Carigradski mir je sve vratio na predratno stanje s tim što je Grčka morala plaćati ratnu odštetu. Sultan je prihvatio poseban autonomni status Krete. Ustav Krete je u potpunosti greciziran, a grčka je žandarmerija postupno zamjenjivala međunarodne snage, sve do 1909. dok su se Turci u međuvremenu stalno iseljavali. Aneksija Krete je još jedanput bezuspješno pokušana 1908. Zbog svega toga je nezadovoljstvo i otvoreno neprijateljstvo prema nesposobnim političarima, posebice bilo izraženo u vojsci. U kolovozu 1909. dolazi do državnog udara. Venizelos je proglašen premijerom, te provodi reforme kako bi ostvario Veliku ideju. Proširenjem područja Grčka se pod Venizelosom uspjela gospodarski uzdići.²²

²¹ D. Dukovski, Isto, str. 254.-258.

²² D. Dukovski, Isto, str. 259.-262.

3.5. MAKEDONIJA

Na Makedoniju, koju su činila tri vilajeta: Solunski, Monastirski i Uškopski (Skopski nazvan još i vilajet Kosovo) bili su usmjereni ekspanzionistički nacionalni programi Srba, Bugara, Grka, Albanaca i, naravno Turaka od kojih su prva tri bila najsnažnija i najrealnija. Grčka, Bugarska i Srbija su činile sve kako bi oslabjele, a potom i podijelile osmanske posjede na Balkanu čak i tada kada je izgledalo da podupiru ideju makedonske autonomije. Brojni ustanci i gerilski rat oblikovali su makedonsku nacionalnu politiku u kojoj se iskristalizirala ideja o makedonskoj nacionalnoj samosvijesti. U Solunu su 1893. militantni zagovornici autonomističke ideje osnovali Makedonsku revolucionarnu organizaciju (MRO) koja se zalagala za nedjeljivu Makedoniju za Makedonce. Sljedeće su godine u Sofiji makedonski emigranti i nezadovoljnici politikom solunske organizacije osnovali svoju organizaciju Vrhovni makedonski komitet (VMK) koja se zalagala za ujedinjenje Makedonije s Bugarskom, dok su Solunjani nazivu svoje organizacije dopisali riječ unutarnja (vnatrešna)-VMRO ističući svoj autonomistički stav. VMK i VMRO su bili žestoki suparnici, ali i povezani i pomiješani, tako da se teško može razlučiti što je koja organizacija napravila. Nacionalistički, socijalni i socijalistički, te nadasve politički motivi doveli su do djelomice masovnoga, ali veoma loše organiziranoga i preuranjenog ustanka 2. kolovoza (Ilinden: pravoslavna slava Sv. Ilije) 1093. Ubojstvo lidera VMRO-a Goce Delčeva pred ustanak, nesloga ustanika, pristaša VMK i VMRO te nespretnost vojnih akcija i slaba opremljenost ustanika navijestili su slom ustanka. Ilindenski ustanak je donio promjenu u odnosima velikih sila prema europskom dijelu Osmanskog Carstva.²³

4. PRVI BALKANSKI RAT

Prvi balkanski rat počeo je crnogorskom objavom rata Osmanskom Carstvu 8. listopada 1912., a ostale države saveznice u njega su se uključile 18. listopada. Najbrži napredak od saveznika

²³ D. Dukovski, Isto, str. 269 –271.

²⁴ I. Despot, *Balkanski ratovi 1912.-1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, Zagreb, 2013., str. 71.-72.

postigla je bugarska vojska. Već četiri dana nakon prvih sukoba kod granice došlo je do odlučujuće bitke na trakijskom bojištu. Bila je to bitka za Lozengrad koja se vodila od 22. do 24. listopada. Turci su doživjeli strašan poraz, te su ostavljali iza sebe prizore kaosa. Razlozi za turski debakl bili su nepotpunost kadra zbog loše mobilizacije, loša procjena snage bugarske vojske, negativne posljedice reorganizacije vojske te loša artiljerija. Pitanje koje je vrlo često ponavljano u historiografiji jest je li bugarska vojska trebala nakon te bitke i osvajanja Lozengrada slijediti razbijenu osmansku vojsku.²⁴ Bugari su ipak odlučili odmoriti, a Turci su bijeg prekinuli na liniji Lüle Burgas- Lüle Burgas koja je strateški bila idealna za organizaciju otpora. Bitka na liniji Lüle Burgas Lüle Burgas - Bunar Hisar trajala je od 29. listopada do 2. studenoga 1912. To je vjerojatno bila najkrvavija bitka Prvoga balkanskog rata. Ovoga puta o razlozima osmanskog poraza dopisnici ističu katastrofalnu artiljeriju, nejedinstveno zapovjedništvo i bugarsku odvažnost. Turci su se ponovno dali u bijeg sve do Catalce gdje 17. studenoga 1912. uspostavljaju liniju. U Catalci je osmanska vojska bila u prednosti zbog sistema utvrđenja, ali i brojčano. Minimum osmanskih vojnika koji se pojavljuje u brojkama bio je oko 190 000, dok je Bugara bilo između - 120 000 i 170 000. Bugarska je vojska u Catalci doživjela katastrofalan poraz: 1 480 poginulih, 1 400 nestalih, 13 000 ranjenih, a 1 600 boraca umrlo je od kolere. Primirje je potpisano na Catalca liniji 3. prosinca 1912., nakon direktnih pregovora bugarskih i osmanskih predstavnika, a ono nije uključivalo Grčku.²⁵

Srpska vojska bila je podijeljena na trupe koje su išle na Novopazarski sandžak i na trupe koje su osvajale Makedoniju. Najteže bitke u napredovanju bile su Kumanovska bitka od 24. listopada te bitka za Bitolj koja se odvijala od 16. do 19. studenoga. Za zapadno bojište (Makedoniju) Osmanlije su prikupili oko 175 000 ljudi., dok je srbijanska vojska brojala 281 348 ljudi (potpomognuta bugarskom Rilskom divizijom) i 400 komada artiljerije. Osmanlije su 23. listopada 1912. na Nagoričanu sa svojih 45 000 vojnika iznenadili i napali 30 000 Srba. Time je započela Kumanovska bitka, najveća na vardarskom bojištu. Osmanlije su se povlačile u tolikom neredu da su za sobom ostavili većinu svoje artiljerije. Svaka strana je ostala bez najmanje 5 000 ljudi. Srpsko osvajanje Makedonije okončano je nakon velike bitke za Bitolj (16.-19. studenoga). Osmanlije su raspolagali s 38 350 vojnika i 100 topova, a na njih je napadalo 68 000 ljudi i 155 topova. U toj bitci na osmanskoj strani bilo je oko 3 000 žrtava, 5 600 zarobljenika, a veliki broj redifa razbježao se kućama. Ostaci osmanske vojske povukli su se u

²⁵ I. Despot, 4, str.73.-76.

Albaniju. Uz pobjede na makedonskom bojištu srbijanska vojska osvajala je i na području Kosova te Sandžaka.²⁶

Grčka je ispred sebe na početku rata imala tri cilja djelovanja. Najvažniji je bio zauzimanje Soluna, potom utvrda Janjina te oslobađanje otoka u Egejskom moru. Kako su Grci shvaćali Solun kao uvjet opstanka, prilikom pregovora o savezu zahtijevali su da grad pripadne njima. U pregovorima je bugarska strana odbijala odrediti interesne sfere računajući na slabost grčke pješadije. Tako je rat za Grčku počeo kao jurnjava s jednim ciljem-osvajanjem Soluna prije Bugara. Taj je cilj i ispunjen 8. studenog, neposredno prije dolaska Sedme rilske divizije. Bugari su pušteni u grad i uspostavljen je određen tip kondominija. Grčka mornarica je bila vrlo uspješna u svome zadatku, okupaciji egejskih otoka, ali nije mogla slijediti tempo napredovanja na kopnu. Operacije su završene tek u ožujku 1913. okupacijom Samosa. To je bio jedan od osnovnih razloga zašto Grci nisu pristali na primirje koje su dogovorili ostali saveznici. Epirska je vojska okupirala sve u okolici Janjine, ali nju zbog ozrazito jake osmanske posade nisu uspijevali osvojiti do početka Londonske mirovne konferencije.²⁷

4.1. LONDONSKA MIROVNA KONFERENCIJA

Nakon potpisivanja sporazuma o primirju, saveznicima je bila glavna briga kako ostvareno na terenu zadržati u pregovorima. Mirovni pregovori između saveznika i Osmanskog carstva počeli su 16. prosinca, a usporedno se održavala konferencija velikih sila, potpisnica Berlinskog ugovora, koja je počela 17. prosinca. Obje su konferencije održavane u Londonu. Konferencija se bavila pitanjem Albanije za koju je odlučeno da će se formirati kao autonomna država. Problem su bile granice te države te način na koji bi Srbija, koja ne dobiva izlaz na more, ipak mogla preko tog mora trgovati bez pristojbi. Osim pitanja granica Albanije, na konferenciji je raspravljano i o egejskom otočju koje je Grčka tražila za sebe. Rusija je željela neutralizaciju četiriju otoka koji su kontrolirali ulaz u Dardanele. Ruska politika tu je išla od zadržavanja turskog suvereniteta nad otočjem do pripajanja Grčkoj, uz djelotvornu neutralizaciju. Treći

²⁶ I. Despot, 4, str. 76 -83.

²⁷ I. Despot, 4, str. 84.-94.

problem o kojemu se raspravljalo bilo je grčko prisustvo na konferenciji. Grčka nije potpisala primirje pa su se Turci žalili na prisutnost grčkih delegata.²⁸

Raspravljalo se i o problemima podjele Soluna i grčko-bugarske granice, o srpsko-bugarskom sukobu oko Makedonije, bugarsko-rumunjskom sukobu u preraspodjeli moći. Razlog za nastavak Prvog balkanskog rata bilo je tursko neprihvatanje savezničkih zahtjeva. Pozicija Carstva bila je vrlo loša. Bugari su i dalje bili na Catalci. Grci su svojom flotom blokirali Dardanele, gradovi u Europi koje su Turci još držali bili su pod opsadom (Skadar, Edirne, Janjina), a stranačka borba bila je u punom jeku.

Neprijateljstva su obnovljena 3. veljače. Mladoturci su planirali poduzeti velike operacije koje bi prokrenule ratne rezultate. Nastavak rata bio je vrlo neobičan. Saveznici su počeli s međusobnim oružanim sukobima, borbom za što više teritorija u diplomatskim smicalicama, stvaranju prijateljstva s velesilama i Rumunjskom dok su u isto vrijeme surađivali u opsadi Drinopolja. S druge strane, Osmanlije su bile zauzete stranačkim borbama, urotama, ubojstvima i odlaskom visokih časnika u Albaniju u borbu za osvajanjem vlasti u novoosnovanoj državi. Na samom bojištu saveznici su s više ili manje uspjeha osvajali preostale osmanske tvrđave pa je tako Janjina pala u grčke ruke 6. ožujka, a već 18. ožujka završeno je i osvajanje Epira od strane Grka, 26. ožujka palo je Drinopolje, a 23. travnja. vojni poraz Osmanlija bio je potpun i moglo bi se reći da su saveznici uspjeli ostvariti sve zacrtane vojne planove. No borba za podjelu plijena tek je bila pred njima i završetak svih sukoba na području zahvaćenom ratom nije bio izgledan. Mir Osmanskog Carstva i saveznika potpisan je u Londonu 30. svibnja 1913., a jedino što je tada bilo jasno jest da je Osmansko Carstvo u ratu sa saveznicima doživjelo potpuni poraz.²⁹

²⁸ I. Despot, 4, str. 95.- 97.

²⁹ I. Despot, 4, str. 97.- 100.

Slika 2. Prikaz teritorija nakon mirovne konferencije u Londonu

5. DRUGI BALKANSKI RAT

5.1. UZROK I POČETAK RATA

Za izbijanje Drugog balkanskog rata najvažniji su bili bugarsko-srpski i grčko-bugarski antagonizmi te sukobi oko podjele Makedonije nakon stvaranja albanske države koje međusobnim savezničkim sporazumima nije bilo najavljeno. Sve se svelo na to da se Londonskim ugovorom i priznanjem Albanije htjelo spriječiti Srbiju da izađe na more te se zbog toga pozornost Srbije i Grčke usredotočila na Makedoniju i one prostore koje je htjela Bugarska. Londonski ugovor se morao potpisati unatoč tome što je on značajno poremetio odnos snaga na Balkanu. Nastanak Albanije poništio je Srpsko-bugarski sporazum i Srbija je zatražila reviziju sporazuma. Austro-Ugarska, koja je Srbiji zaprijetila ratom, ako se ne povuče sa mora, podržala je bugarske zahtjeve za Makedonijom i to u većem obujmu od onoga koji je Bugarska namjeravala tražiti. Turskoj su nametnuti uvjeti u kojima je izgubila sva područja zapadno od Enosa na Egejskom i Midije na Crnom moru. Nemoguće je bilo podijeliti između balkanskih država ono što je Turska izgubila u Europi, a da Rusija u svemu tome nema nikakva bitnoga političkog udjela. Ni Rumunjska koja je dotada ostala postrani nije više namjeravala ostati neutralna. Zatražila je područje koje je mogla dobiti samo na štetu Bugarske. Bugarska je stoga htjela zadržati što veći dio Makedonije. Nije više bilo pitanje etniciteta, autonomije ili

prijašnjih velikih planova na račun Osmanskog Carstva. Radilo se jednostavno o grabežu i održanju ravnoteže među balkanskim državama.

Bugarska je zbog velikog nezadovoljstva i pritiska javnosti morala zaratiti sa svojim bivšim saveznicima. Na jednoj su se strani našle Srbija, Crna Gora, Grčka, Rumunjska (koja želi južnu Dobrudžu), pa čak i Turska, dok je na drugoj strani ostala sama Bugarska (koja želi povratiti istočni dio Trakije i Jedrene). Rat je trajao uistinu kratko.³⁰

5.2. TIJEK RATA

Usprkos nastojanjima ruskog cara da dođe do arbitraže te pokušaja smirivanja situacije Balkanskog komiteta iz Londona, 30. lipnja 1913. ipak je počeo Drugi balkanski rat. Taj je rat do kraja razotkrio krive procjene bugarskog vojnog vrha i cara Ferdinanda o snazi i vrijednosti bugarske naspram srpske i grčke vojske.³¹ Isto tako pokazao je da bahatost koju su Bugari pokazivali zbog pobjeda u Prvom balkanskom ratu nije koristila bugarskoj državi. Bugarska se u Drugom balkanskom ratu našla u položaju Osmanskog carstva iz prvog rata. Borba protiv pet neprijatelja koji osim Srba i Grka nisu bili u formalnoj koaliciji, bila bi prevelik zalogaj i za puno moćniju državu. Rat se pretvorio u čistu egzekuciju u kojoj Bugarska nije imala nikakve šanse i u kojoj je pokušavala spasiti što više od svojih područja, ne očekujući više nikakvu pomoć izvana. Kralj Ferdinand i ministar Savov odlučili su se na napad srpskih i grčkih teritorija. Od pet armija koliko su Bugari imali na raspolaganju, u akciji su bile samo Druga i Četvrta. Ostale tri armije ostale su pasivne na području koje je Bugarska imala uoči ratova. Akcija je počela 30. lipnja i to s dvjema nepovezanim bitkama: Bregalničkom i bitkom za Solun. Kako je srpsko-grčka obrana uspjela odoljeti cijeli prvi dan bilo je očito da faktor iznenađenja nije uspio. Već sljedećeg dana u srpski i grčki štab počeli su pristizati pregovarači tvrdeći da taj incident nije rat i „da je to plod fatalnog nesporazuma te da bi trebalo zaustaviti prolijevanje bratske krvi“. Iako je Vanizelos bio spreman ne odgovarati na provokaciju, Danev je ne shvaćajući situaciju, propustio dati ispriku. Taj napad uzet je kao početak sukoba i rat je usitinu počeo. Već idućeg dana kralj Konstantin dao je naredbu za zarobljavanje bugarskih vojnika u Solunu i za napad na bugarske linije. Prvog srpnja u Solunu predalo se 1350 vojnika i 20 oficira. Na samom bojištu Prva i Treća srpska armija uz pomoć jedne crnogorske divizije ostvaruju već 4. srpnja značajne rezultate, a 6. srpnja pali su Kočani. Bugari su se povukli u

³⁰ D. Dukovski, Isto, str. 276.

³¹ I. Despot, 4, str. 123.

rajon Careva sela.³² Grci isto tako ostvaruju značajne pobjede i vraćaju sav teritorij koji su prethodno zauzeli Bugari. Grčka vojska je od 11. srpnja osvojila brojna područja, a već 2. i 3. srpnja u rat se uključila i crnogorska divizija u kojoj je bilo 12000 ljudi. Kada su Bugari 10. srpnja izašli iz Štipa bilo je odlučeno tko je gubitnik u ratu. Rumunjska se u rat uključila 10. srpnja kada je 330000 vojnika prešlo rumunjsko-bugarsku granicu. Na vijest o rumunjskom prelasku granice bugarski ministarski savjet odlučio je da se bugarska vojska ne suprostavlja Rumunjima. Izzet-paša s osmanskim vojskom 20. srpnja također prešao granicu dogovorenu u Londonu. Postojao je i pritisak velesila na Osmansko Carstvo da miruje. Engleska i Francuska inzistirale su na očuvanju londonske granice pa su neki osmanski ministri čak dali i ostavku jer su velesile zaprijetile da ukoliko dođe do prelaska granice više nemaju namjeru čuvati Istanbul. Ministar vanjskih poslova je čak napisao pismo velesilima da je isključivo cilj Drinopolje te da neće ići dalje.³³ Već 23. srpnja vraćen je taj grad, a osmanska vojska nastavila je s daljnjim napredovanjem prema Marici. Kako je Bugarska bila napadnuta sa svih strana zatražila je primirje. Vidjevši da se rat bliži kraju i da postoji opasnost od potpunog nestanka Bugarske, ministar vanjskih poslova Rusije Sazonov pokrenuo je 10. srpnja inicijativu za održavanje sastanka u Sankt Peterburgu i potpisivanje primirja. Grčka strana je tome bila nesklona, jer su željeli potpisivanje primirja izvršiti na bojnopolju, dok je Pašić bio skloniji potpisivanju mira uz ruske garancije. Na sastanku u Nišu Pašić i Venizelos dogovorili su da se poruči Bugarima da se obrate izravno njima, pa da bez posrednika potpišu preliminarne mira na bojnopolju. Bugarska strana s tim se složila pa je general Paprikov 20. srpnja stigao u Niš. Njegov boravak u Nišu na kraju je bio beskoristan jer su vodstva država pobjednica u međuvremenu odlučila da se ipak stvari riješe na konferenciji u Bukureštu.³⁴

5.3. MIROVNA KONFERENCIJA U BUKUREŠTU

Konferencija u Bukureštu započela je 30. srpnja, a u delegaciji Bugarske bili su Tončev, Fičev, Ivančov, Radev i potpukovnik Stančev. Grčku delegaciju predvodio je Venizelos, Rumunjsku

³² I. Despot, 4, str. 124.

²⁷ I. Despot, 4, str. 125.

³⁵ I. Despot, 4, str. 125.- 129.

je predstavljao Maiorescu koji je bio i domaćin konferencije, a kod Srba su najvažniji bili Spalajković i Pašić.³⁵

Mirom je ostvarena konačna podjela Makedonije, a ozakonjena je i samostalna Albanija. Srbija i Grčka bile su pobjednice rata, te je Srbija gotovo udovostručena teritorijima koje je dobila u Makedoniji i na Kosovu. Grčka je pak dobila južnu Makedoniju i dio Epira, te je također postigla veliko povećanje teritorija. Ostvarena je zajednička granica Srbije i Crne Gore u Novopazarskom sandžaku. Glavni gubitnici drugog rata bili su Bugari, a računajući i prvi rat Osmansko Carstvo. Rezultati ratova stvorili su traume u gubitničkim zemljama. Bugari su skloni optuživati (prvenstveno Srbiju) za izdaju koja je dovela do podjele bugarskog teritorija i denacionalizaciju bugarskog naroda koji je u Grčkoj ili Makedoniji pod pritiskom postao dio grčkog stanovništva ili čak stvorio zasebnu naciju-Makedonce. Današnji Makedonci odluke Bukurešta i same ratove doživljavaju kao podjelu njihovog nacionalnog teritorija što se najbolnije osjetilo u Egejskoj Makedoniji gdje je Grčka poduzela sve ne bi li se Makedonci počeli osjećati Grcima. Pregovori Bugarske i Srbije nisu išli glatko, ali je u konačnici ipak prihvaćeno da Bugari dobiju Strumicu i tzv. Malševski Balkan.³⁶

Pregovori Bugarske i Grčke bili su najkompleksniji. Grčka nije željela odustati ni od čega. Unatoč tome, mir je ipak potpisan 10. kolovoza 1913. Osmansko Carstvo nije sudjelovalo na Bukureštanskoj mirovnoj konferenciji. Ulazak njihovih jedinica duboko na područje koje je Londonskim ugovorom pripalo Bugarskoj bio je razlog nesuglasica velikih sila. Rusija i Velika Britanija željele su kolektivnu akciju protiv Osmanskog Carstva, ali su se tome žestoko protivile Njemačka i Francuska. O pitanju razgraničenja Osmanskog Carstva i Bugarske raspravljalo se u Istanbulu, te je 29. rujna 1913. potpisan dogovor da sve zapadno od Marice, osim Dimotike i okolice Svilengrada , pripadne Bugarskoj.³⁷

³⁵ I. Despot, 4 , str. 129.

³⁷ *Povijest, 15. knjiga, Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871.- 1914.)*, Zagreb, 2008. str. 520.

³⁸ I. Despot, 4, str. 131.-132.

Slika 3. Prikaz teritorija nakon mirovne konferencije u Bukureštu

5.4. POSLJEDICE RATA

Posljedice su ovog rata bitno narušile ravnotežu snaga na Balkanu. Ovim je ratom srušen Balkanski savez, odnio je mnogo više ljudskih života od Prvog, a Bugarska je ostala izolirana. Za Rusiju je sada, u izmijenjenim prilikama, Srbija postala značajnija od Bugarske, jer se pokazala sigurnijim saveznikom a bila je i okrenuta protiv Austro-Ugarske. Makedonski narod, koji je još od 1903. i Ilindenskog ustanka želio svoju samostalnu državu, sada je pred Prvi svjetski rat bio rastrgan između Srbije, Grčke i Bugarske.

No, problem međusobnih odnosa država i naroda Jugoistočne Europe nije bio riješen, nego samo odgođen neiskrenim ugovorima i kompromisima. Svi sudionici Balkanskih ratova su uništavali sela i gradiće, ubijali civile, protjerivali ili nasilno asimilirali zatečeno stanovništvo, a vrijeme revanša je dolazilo. Taj će osjećaj uz, naravno, i ostale činitelje biti veoma važan u određivanju sukobljenih strana. Otad se, pa sve do kraja 20. st., na tom području, uz manje prekide, odvijaju stalni sukobi i međudržavni sporovi, uglavnom oko spornih graničnih područja ili nepoštovanja prava nacionalnih manjina što je često bila samo maska za mnogo dublje i složenije probleme.³⁸

³⁸ D. Dukovski, Isto, str. 275.

6. POSLJEDICA BALKANSKIH RATOVA U HRVATSKOJ

Balkanski su ratovi u Hrvatskoj i Dalmaciji izazvali probleme u svakodnevnom životu, ali obzirom da je već iduće godine izbio Prvi svjetski rat, prilično je teško odvojiti posljedice Balkanskih ratova od posljedica Prvog svjetskog rata. Hrvatsko gospodarstvo nije bilo na visokom stupnju razvoja ni prije početka Balkanskih ratova pa su se na njega manje nego na razvijene krajeve Monarhije odrazile posljedice gotovo potpunog prekida trgovine s Balkanom.

Velike posljedice za život običnog stanovništva izazvale su stalne vojne mobilizacije, u kojima su hranitelji obitelji umjesto da rade kod kuće na zemlji čekali hoće li Monarhija zaratiti sa Srbijom i Rusijom zbog kojeg od otvorenih pitanja (stvaranje Albanije, srpska luka, Skadar).

Obzirom da Hrvatska nije bila prva susjeda zaraćenih krajeva, ratovi nisu u Hrvatskoj izazvali val izbjeglica kao u prethodnim balkanskim krizama (1875-1878). Na hrvatskim područjima prolazili su samo poraženi turski vojnici i zadržavali se nekoliko dana dok im se nije osigurao povratak u Osmansko Carstvo ili dok ih se nije prebacilo u Bosnu i Hercegovinu gdje su nastavili živjeti. Krajem ratova u Hrvatskoj s valom povratnika iz Balkanskih ratova dolazi „azijatska kolera“, koja u područjima Srijema i Slavonije odnosi mnoge žrtve. Tisak je pratio kretanje kolere, bilježili su se mrtvi i oboljeli.³⁹

Slavko Cuvaj postao je 26. siječnja 1912. godine hrvatskim banom. Već je u veljači raspustio Hrvatski sabor koji se dotad nije ni sastao jer sastav sabora nije osiguravao potrebnu većinu za produženje Hrvatsko-ugarske nagodbe. Od dolaska na banski položaj tisak se ujedinio u napadima na Cuvaja, a njegovo postavljanje na položaj dovodi i do formalnog saveza Hrvatsko-srpske koalicije i Stranke prava, a njegov osnovni zahtjev je financijska neovisnost Hrvatske. Tisak sa zadovoljstvom dočekuje stvaranje te koalicije. Sam Cuvajev izbor, ukidanje sabora, pooštrenje cenzure u novinama dovodi do niza prosvjeda, a kako su mađarskoj vladi smetali nemiri u Hrvatskoj uvela je 1912. komeserijat, te je tim činom zavladao apsolutizam u Hrvatskoj.⁴⁰

³⁹ I. Despot, 4, str. 269.-270.

⁴⁰ I. Despot, Sjeverozapadna Hrvatska u vrijeme Balkanskih ratova, Podravina, br. 22., 2012., str. 73.-74.

Unatoč strogoj cenzuri koja je vladala u Hrvatskoj za banovanja Slavka Cuvaja hrvatska je javnost bila vrlo dobro informirana o tijekovima Balkanskih ratova, te političkim potezima Austro-Ugarske. Iza većine novina u Hrvatskoj i Dalmaciji stajale su politične stranke, pa su se u novinama mogli iščitati politički stavovi pojedinih stranaka.⁴¹

Kako su na Cuvaja izvršena dva atentata, on je 1913. poslan na trajni dopust, Ivan Škrlec imenovan je povjerenikom sa zadatkom da smiri političku situaciju u Hrvatskoj, te učvrsti utjecaj Ugarske u Hrvatskoj. Škrlecovim posredovanjem došlo je do sporazuma između Hrvatsko-srpske koalicije i predsjednika ugarske vlade, a za vrijeme pregovora na Škrleca je izvršen neuspjeli atentat. Sloboda tiska je i tokom 1913. bila ograničena.⁴²

Balkanski ratovi potaknuli su i neke kulturne radnike i umjetnike na radove posvećene oslobađanju Balkana. Umjetnici su bili i vjesnici promjena na Balkanu (Meduić), ali su i tijekom ratova pa i poslije njih pisali pjesme, romane, stvarali skulpture i slike koje su za temu imale balkanske sukobe i „osvetu Kosova“. Tijekom rata u pjesništvu su se okušali pjesnici amateri, pjesme su bile pune patetike i iskrivljene slike povijesti, razvio se kult Kraljevića Marka. Balkanski ratovi su u Hrvatskoj izazvali stanovite promjene u gospodarskom, kulturnom i umjetničkom životu, ali kako je ubrzo nakon njih uslijedila veća kriza i stvaranje nove države, te su promjene vrlo brzo otišle u zaborav.⁴³

⁴¹ I. Despot, Tisak Hrvatske i Dalmacije o balkanskim ratovima (1912.-1913.), Historijski zbornik, br. 22., 2009., str. 110.

⁴² Skupina autora, *Povijest Hrvata- Druga knjiga: Od kraja 15. st. Do kraja Prvog svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 567.-569.

⁴³ I. Despot, 4, str. 269.-270.

7. ZAKLJUČAK

Balkanske ratove označavaju dva sukoba 1912. i 1913. U prvom ratu je savez Srbije, Crne Gore, Bugarske izbacio Osmansko carstvo sa gotovo cijelog Balkana, dok je do drugog rata došlo tek nekoliko mjeseci nakon završetka prvog i to zbog podjele Makedonije među saveznicima.

Osmansko je carstvo tijekom 19. stoljeća uvelike oslabilo, a tome je pridonijela i Balkanska kriza (1875-1878). Male balkanske države htjele su iskoristiti priliku i proširiti svoj teritorij na račun „bolesnika sa Bospora“, a svoj naum su i realizirale tokom Prvog balkanskog rata, te je Osmansko Carstvo izgubilo gotovo sve svoje europske teritorije zapadno od rijeke Marice. Nezadovoljstvo podjelom osvojenih teritorija, posebno Makedonije dovelo je do drugog rata.

Vođena uspjesima u prvom Balkanskom ratu, te nezadovoljstvom oko podjele Makedonije Bugarska je ubrzo nakon završetka Prvog balkanskog rata izvršila napad na svoje dotadašnje saveznike. Ovoga puta ona se našla u ulozi Osmanskog Carstva iz prvog rata, dok se Osmansko Carstvo pridružilo saveznicima u želji da povрати neka područja izgubljan u prvom ratu. Premoć saveznika bila je neosporiva. Mir je potpisan 10. kolovoza 1913., te je Bugarska morala predati sva područja osvojena u Prvom balkanskom ratu. Makedonija je i dalje ostala podijeljena između Srbije, Grčke i Bugarske, dok je Albanija posredstvom europskih velesila ostvarila neovisnost. Svoj teritorij najviše su proširile Srbija i Grčka. Posljedice su ovog rata bitno narušile ravnotežu snaga na Balkanu. Ovim je ratom srušen Balkanski savez, odnio je mnogo više ljudskih života od Prvog, a Bugarska je ostala izolirana. No, problem međusobnih odnosa država i naroda jugoistočne Europe nije bio riješen, nego samo odgođen neiskrenim ugovorima i kompromisima, a utjecaj velikih sila na balkanske države je ojačao.

8. POPIS LITERATURE:

1. Despot, Igor, *Balkanski ratovi 1912.-1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, Plejada, Zagreb, 2013.
2. Despot, Igor, *Bugarska borba za ujedinjenje 1878.- 1886.*, Historijski zbornik br. 2., Zagreb, 2010.
3. Despot, Igor, Sjeverozapadna Hrvatska u vrijeme Balkanskih ratova, *Podravina*, god. 11, br. 22, 2012., str. 72-81.
4. Despot, Igor, Tisak Hrvatske i Dalmacije o balkanskim ratovima (1912.-1913.), *Historijski zbornik*, godina 62, br. 1, 2009., str. 109.-135.
5. Dukovski, Darko, *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. st.: I. dio*, Alinea, Zagreb, 2005.
6. *Povijest, 15. knjiga, Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871.-1914.)*, Jutarnji list, Zagreb, 2008.
7. *Povijest, 16. knjiga, Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.- 1936.)*, Jutarnji list, Zagreb, 2008.
8. Skupina autora, *Povijest Hrvata- Druga knjiga: Od kraja 15. st. Do kraja Prvog svjetskog rata*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

9. POPIS PRILOGA

Slika br. 1. https://hr.wikipedia.org/wiki/Kne%C5%BEEvina_Bugarska

Slika br. 2. https://en.wikipedia.org/wiki/Balkan_Wars

Slika br. 3. https://en.wikipedia.org/wiki/Balkan_Wars